

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Բ. Մ. ՄԱԿԱՐԱԿ

ԱՌԱՆՑ ԿՐՈՆ
ԹԵ ԿՐՈՆԻ ԴԵՄ

ԴԵՏԷՐԱՏ 1930 ՅՎԱՆ. 1930

✓

2

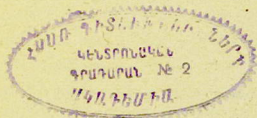
Բ. Մ. ՄԱԿԱՐՈՎ

ԱՌԱՆՑ ԿՐՈՆԻ՝ ԹԵ ԿՐՈՆԻ ԴԵՄ

17780

A 4346

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ.—ՅԵՐԵՎԱՆ. 1930

Հր. № 1335.

Դրանկար № 5284 (բ).

Տիրաժ 5000.

Պետերատի առաջին տպարան վարարչատուն
Պատկեր № 99.

ՎՈՐՏԵՂԻՑ ԾԱԳԵՑ ԿՐՈՆԸ

Ամենահին ժամանակներից կրոնը ծառայել է վորպես զործիք դասակարգչային ճնշման, ինչպես միջոց աշխատավորներին ստրկացնելու:

Շատ հին ժամանակներում, յերբ դեռ նոր եր ծնունդ առնում մարդկային համայնքը, մարդիկ ապրում էին փոքրիկ, միմյանցից տնջատ, մեկուսացած խմբակներով: Անկարող լերկիրը մշակելու, արհեստներին դեռ անգիտակ, շրջապատող բնության դեմ անզոր, այդ մարդկային խմբակները թափառում էին իրենց սնունդ ու հարմարավոր կյանք գտնելու համար:

Անհիշելի ժամանակներից նրանց մեջ առաջ լեկան արդեն «առաջնորդներ», վորոնց հպատակության տակ եր գտնվում վողջ խմբակը: Աչքի ընկնող ֆիզիկական ուժը, դիմացկունութունը, շրջապատող բնական պայմանները մյուսներից լավ ըմբռնելու ընդունակութունն ու խմբին լավ արոտատեղեր ու կայաններ ցուցադրելու շնորհքը — ահա թե ինչն եր սկզբնական շրջանում առաջ քաշում այդ «առաջնորդներին»:

Պատերազմական հաջողութունները հարևան — մարդկային «ոտար» խմբակների հետ ընդհարվելիս, ավելի ևս ամրապնդում էին «առաջնորդների» դրութունն ու աստիճանաբար նրանց ձեռքը կենտրոնացնում ամբողջ իշխանութունը:

Սկզբներում այդ առաջնորդների համար հեշտ եր իշ-

խանութլուան իրենց ձեռքին պահել ուղղակի կոպիտ ուժի միջոցով:

Իրենց շրջապատելով մի խումբ զինված մերձավորներով, առաջնորդները նրանց ոգնությամբ հպատակեցնում ելին վճի միայն իրենց խմբակներին, այլ և նվաճած խմբակներին: Ամեն վոք, ով հանդգներ հակառակել առաջնորդի կամայականության, ուղղակի լենթարկվում եր վոչնչացման:

Ժամանակի ընթացքում մարդիկ աստիճանաբար սկսեցին իշխել բնության վրա: Նրանք սովորեցին հողը մշակել, վորը դարձրեց նրանց նստակյաց: Մարդիկ սկսեցին ապրել վճի թե փոքրիկ խմբակներով, ինչպես առաջ եր, այլ մեծ գյուղերով:

Առաջնորդների համար արդեն դժվար եր մեն-միայն կոպիտ ուժի միջոցով իշխանութլուանը պահել իրենց ձեռքին: Պետք եր միջոց գտնել իրենց իշխանութլուան ամրապնդելու, պետք եր ավելի ամուր ու խորը ներշնչել ստրկացած խմբին իրենց առաջնորդին հնազանդվելու անհրաժեշտութլուանը:

Յեւ ահա այդպիսի միջոց հանդիսացավ կրոնը:

Նախնի, հին մարդը բացարձակապես վո՛րինչ չեր հասկանում իրեն շրջապատող բնութլուանից: Զգիտեր նրա որենքները, չեր կարողանում ուղիղ բացատրել նրա լերեւոյթներն ու ամբողջապես կախված եր նրա ուժերից: Գետի ափին շինում եր խրճիթ, հանկարծ հեղեղը գալիս, տանում եր այն: Վորսից հետո հանգըստանում եր, փոթորիկ եր բարձրանում ու հենց իր կողքին կալծակն սպանում մի քանի մարդ: Ընկերոջ հետ անտառում գտնում ելին մի նոր, չտեսնված բույս, ընկերն ուտում եր այդ բույսն ու հանկարծ սկսում

եր կծկվել, ու հետո բոլորովին դադարում շարժվելուց ու մեռնում:

Հին մարդը չեր հասկանում, թե ի՞նչից և առաջ գալիս հեղեղը, ի՞նչ բան և փոթորիկը, չգիտեր, վոր վորոշ բույսերի մեջ թուլն կա: Անկարող այս բոլորը բացատրելու, նա կարծում եր, թե իր շուրջը ապրում են ինչվոր խորհրդավոր ելակներ— հոգիներ, վորոնք և ղեկավարում են բնությունն ու մարդկանց կյանքը: Այդ անհասկանալի, խորհրդավոր ելակները, վորոնց հնարել եր ինքը մարդը, սկսեցին կոչվել «աստվածներ»: Շրջապատում կատարվող ամեն ինչ մարդիկ բացատրում ելին այդ «աստվածների» կամքով: Ձյուն, անձրև, սառնամանիք, շոգ, ամառ, ձմեռ, որվան ու գիշերվան փոխանակումը, լավ ու վատ բերքը—այս ամենը հին, տգետ մարդու կարծիքով աստվածներն ելին ուղարկում: Յերբ այդ չերևույթներն ոգուտ ելին բերում մարդկանց, այդ վերագրում ելին «բարի աստվածների» կամքին և ընդհակառակը՝ բոլոր դժբախտությունները նրանց կարծիքով առաջանում ելին «չար աստվածներից»: Աստվածներին հոգուտ իրենց տրամադրելու համար մարդիկ սկսեցին նրանց գութը հայցել աղոթքներով, զոհերով, հմայքներով: Աստիճանաբար կազմվեց կրոնական ծեսերի մի ամբողջ սխառն:

Ահա առ աստված առաջացած այդ հավատից, վոր ծնունդ առավ մարդու անկարողությունից ու բնության ուժերի հանդեպ տածած չիրկյուղից, կարողացտն ոգտվի առաջնորդներն իրենց բռնակալական իշխանությունն ամրապնդելու համար: Նրանք սկսեցին իրենք իրենց հայտարարել աստվածների գլխավոր պաշտոնյաներ կամ քուրմեր: Համոզելով մասսաներին,

Թե իրենք մերձավոր հարաբերության մեջ են աստ-
վածների հետ, առաջնորդներն իրենց իշխանությանը
տվին առանձին «սրբապան» բնույթ:

Իբրև որինակ, թե ինչպես կրոնն ոգտագործեցին
իրենց տիրապետող դրությունն ամրապնդելու համար,
կտրելի չե բերել թեկուզ ան, վոր Հռովմեյական կա-
սրը միաժամանակ կրում եր և «պերագույն քրմա-
պետի» տիտղոսը:

Այսպիսով առաջնորդ-թագավորներն աստիճանաբար
սովորեցրին իրենց հպատակներին նախել իրենց վրա
իբրև անպիսի մարդկանց, վոր կարող են հաշտեցնել
աստվածների հետ, հալցել նրանց վողորմածությունը:
Իրենց իշխանությունը, վոր ծնունդ եր առել ու պահ-
պանվում եր մեն-միայն բռնի ուժի ոգնությամբ,
նրանք հայտարարեցին «աստվածներից» տրված իրենց,
իսկ հասարակական հարաբերությունների իրենց հա-
մար ձեռնառու կարգերը, վորոնց շնորհիվ մի բուռն
իշխողներ հարստահարում էին մեծամասնության, հաշ-
տարարեցին «աստվածների հրամանով» հաստատված:
Այդ պատճառով ել իրենց իշխանության դեմ առաջ չե-
կած ամեն մի բողոք նրանք հայտարարում էին իբրև
անհնազանդություն հենց «իրեն՝ աստծու» դեմ:

Այսպիսով դեռ հնագույն ժամանակներում կրոնն
սկսեց «փառաբանել» ու աջակցել դասակարգային
ճնշմանը:

Վորպեսզի կրոնն ստրկացման ամելի հուսալի գոր-
ծիք դարձնեն իրենց ձեռին, տիրող դասերն ամեն
կերպ աշխատում էին ստիպել աշխատավորներին մո-
ռանալ նրա (կրոնի) աշխարհային ծագումը: Կրոնի
ծագումն հայտարարվեց իբրև սուրբ, հրաշքով տոաջա-

ցած մի գործ: Մասսաներին ներշնչում էին, թե կրոնական ամեն մի ուսմունք ծնունդ է առել հենց «իրենից՝ աստծուց», վոր այդ ուսմունքներն աշխարհ են բերել ու մարդկանց պարզել «աստծու առաքյալները»՝ Մովսեսը, Հիսուսը, Մուհամմեդը, Բուդդան և այլն: Այս խնդրում համերաշխ են ու իրար նման բոլոր կրոնները:

Տիրապետող դասերը շատ ճիշտ հաշվի ելին առել, վոր ինչքան խորհրդավոր ու գերբնական թվա հավատացյալներին կրոնի ծագումը, տոնքան ամուր ու հուսալի էին աշխատավորներին ստրկացնելու համար նախանշանակված կրոնական սանձը:

ԿՐՈՆԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՐՄԱՏՆԵՐԸ

Հին ժամանակներում կրոնը բացարձակ ու հայտնապես միացած էր աշխատավորների թշնամիների հետ՝ նույն անձնավորութունը և՛ թագավոր եր և՛ քուրմ:

Ժամանակի ընթացքում այդ դրությունն արտաքուստ փոխվեց: Կրոնական ծեսերի կատարումն անցավ առանձին դասի՝ հոգեորականության ձեռքը: Բայց կրոնի նշանակութունն, իբրև դասակարգային ճնշման միջոց, մնաց նույնը: Դեռ ավելին՝ կրոնի ազդեցութունը մասսաների վրա ուժեղացավ:

Կապիտալիստական պետութունը չափազանց նպաստավոր հող է ստեղծում կրոնի դարգացման համար: Յեթե առաջվան վայրենին կախումն ունեւ իրեն անհասկանալի բնության ուժերից ու նրանց մեջ տեսնում էր «աստծու կամքի» արտահայտությունն, ապա կա-

պիտալիստական հասարակական պայմաններում աշխատավորներն անհամեմատ ավելի ծանր կախումի մեջ են գտնվում:

Գյուղացին, վոր իր տնտեսությունը վարում է չկատարելագործված միջոցներով, ամբողջապես կախումն ունի բնությունից՝ յեղանակից, անձրև գալու ժամանակից, ձմռան ցրտերից ու գարնան տաքությունից: Նա տեսնում է, վոր իր բերքը կախված է այս բոլոր յերևույթներից: Յեւ նա չել շարունակում է այս ամենը բացատրել «աստծու կամքով»: Իսկ կապիտալիստական անպլան տնտեսության մեջ շարունակ տատանվող հացի ու գյուղատնտեսական մյուս մթերքների գներն ավելի ևս ամրապնդում են գյուղացու հավատը դեպ աստված: Գների տատանումը, վորից կախված է նրա բարեկեցությունը, նա նույնպես բացատրում է «աստծու վողորմածությամբ» կամ «աստծու պատուհասով»:

Կապիտալիստական հասարակության զարգացման որենքով փոքր տնտեսությունները միշտ կուլ են գնում խոշոր տնտեսություններին: Կապիտալը քայքայում է փոքր տնտեսատերերին, բայց նա իր քայքայումը բացատրում է դարձյալ նույն «աստծու կամքով»:

Սոցիալիստական տնտեսավարության հակադիր, կապիտալիստական տնտեսությունը զուրկ է ընդհանուր, միասնական պլանից: Ուժեղ գործարանատերը խեղդում է իրենից թույլ հակառակորդին, վորն ստիպված է լինում կրճատել իր արդյունաբերությունն ու արձակել բանվորներին: Բայց մի փոքր հետո ապրանքների գերարտադրությունն հարկադրում է և հաղ-

Թողին կրճատել բանվորական ուժն իր դորժարան-
ներում: Թե այս և թե այն դեպքում բանվորն հան-
դիսանում է փողոց շարտված, իսկ կյանքը, վոր առանց
այն ել ծանր է ու ստրկական, դառնում է ավելի
ծանր ու դժբան: Կապիտալիստական տնտեսության այդ
ցնցումներից տուժող չեղանակաց բանվորները, չհասկա-
նալով իրենց դժբախտության իսկական պատճառը, բա-
ցատրում են այն «աստծու կամեցողությամբ»:

Մինչդեռ ըստ չերեուլթին այդ «անսպասելի» ու
«պատահական» չերեուլթները կյանքում կարող են
վերացնել մեն-միայն իրենք—աշխատավորները: Դրա
համար անհրաժեշտ է, վոր աշխատավորները թոթա-
փեն կապիտալիստների իշխանությունն ու իրենք կա-
ռուցեն մի նոր խելացի կյանք: Այդ կյանքի ուղին—
դասակարգային կռիվն է: Կապիտալիստական չերկըր-
ների գիտակից բանվորներն ու գլուղացիք անհաշտ
դասակարգային կռիվ են մղում կապիտալի դեմ, իսկ
չեղանակները, դասակարգորեն անգիտակիցները շա-
րունակում են տանջվել, հավատալ աստծու և մխի-
թարվել ինչ վոր «անդրգերեզմանային չերջանկու-
թյան» հեքիաթներով:

«Աշխատավոր մասսաների սոցիալական ճնշվածու-
թյունը, նրանց չերեուլթական բացարձակ անզորու-
թյունը կապիտալիզմի կույր ուժերի հանդեպ, վորոնք
ամեն որ, ամեն ժամ հազար անգամ ավելի դժբան
տանջանքներ ու սոսկալի չարչարանքներ են պատճա-
ռում շարքային բանվոր մարդկանց, քան ամեն մի
արտակարգ դիպված, ինչպես պատերազմը, չերկրա-
շարժն և այլն,—ահա թե ինչու է և կրոնի ժամանա-
կակից ամենախորը արմատը» (Լենին, «Բանվորա-

կան կուսակցութեան վերաբերմունքի մասին դեպ
կրօնը: Յերկերի ժողովածու XI հատ. մասն I. յերես
253—254):

Կապիտալիստական հասարակութեան պայմաններում
կրօնը ծաղկում է փարթամ ու թունավոր ծաղկով: Ու
նրա վողջ դերը կայանում է աշխատավորների դասա-
կարգային ճնշման մեջ:

ՈՒՄՆ Ե ԾԱՌԱՅՈՒՄ ԿՐՈՆԸ

Հավատալ աստծու—նշանակում է ընդունել, վոր
ամբողջ աշխարհն ու մարդկանց կյանքը ղեկավարում
է ինչվոր դերագույն, մարդկային մտքին անհասանե-
լի մի ելակ: Այդ խորհրդավոր ելակը կոչվում է աստ-
ված: Հավատացյալները համարում են, թե աստված
է կարգադրում մարդկանց դործերն իր կամքի համա-
ձայն, վորին յերեք ու վո՛չ վոր չի կարող հասու
լինել ու հասկանալ:

Կրօնական ուսմունքի համաձայն ամեն ինչ աշ-
խարհում նախորդված է, այսինքն նախորդ վճռված
ու կարգադրված աստծուց: Վողջ կյանքն ընթանում է
«աստծու նախագծած» ուղիով, վորն հայտնի չե միայն
իրեն՝ աստծուն:

Յեթե այդպես է, ուրեմն վո՛չ մի հավատացյալ իր
կյանքում չպիտի դնի և վո՛չ մի ինքնուրույն խնդիր,
չպիտի հոգա իր ուժերի ու ընդունակութունների զար-
գացման մասին:

Յեւ ինչո՞ւ հոգալ ու անհանգստանալ, ինքնին հարց
է ծագում, քանի վոր ինչ էլ անես, միևնույն է, ար-
դեն նախավճռված է աստծու նախախնամութեամբ:
Մարդ ձգտում է հասնել մի բանի. որինակ, հենց թե-

կուղ սովորել զուռնա ածել: Բայց ի՞նչ ոգուտ քո ձեռ-
տումից, չերբ կրոնական ուսմունքն աստվածային
նախախնամության մասին արդեն «նախալձուել եմ»,
թե դու կարող ես զուռնաչի լինել, թե վոչ. չեթե
աստծու հաճելի չե՝ դու զուռնա նվագել կսովորես,
իսկ չեթե վոչ, հարչուր տարի չել տանջվես, վոչինչ
դուրս չի գա:

Այսպիսի ուսմունք դավանելուց հետո, պարզ ե, մար-
դիկ չերբեք չեն կարող իրենց կյանքը վերադառուցել
աշնպես, ինչպես իրենք են կամենում: Յեվ նախա-
խնամության ուսմունքի նպատակն ել հենց այդ ե,
վոր արմատախիլ անի մարդկանց միջից իրենց կյանքն
իրենց ուղածին պես կառուցելու ամեն մի ձգտում ու
չուանդ: Ստրկացած բանվորների ու գյուղացիների
կյանքն անտանելի չե գործարանատիրոջ ու կալվա-
ծատիրոջ ճնշման տակ: Ապստամբվում են նրանք,
փորձում ազատվել իրենց ճնշողներից: Մինչդեռ կրոնը
հոգատար կերպով պաշտպանում ե ճնշողների շահերը՝
«Ուրախ չեղեք, չերբ ձեզ կճնշեն ու կհալածեն, վասն
դի մեծ հատուցումն կստանաք յերկնքում» — ներշնչում
ե ավետարանն աշխատավորներին:

Կապիտալիստների ու կալվածատերերի ամենաբըռ-
նակալ, խիստ ու արյունարբու իշխանությունն անգամ
կրոնը նախորոք արդարացնում ե նրանով, վոր «ամեն
մի իշխանություն աստծուց ե»: Յեվ «աստծու դրած
այդ իշխանությունն» ինչպես ել տանջի աշխա-
տավորներին — պահելով նրանց աղքատության մեջ ու
ամենաչնչին բողոքի համար զնդակահարելով, — կրոնը
միշտ պաշտպան ե կանգնում ճնշողներին, արդարաց-
նելով ու ամեն կերպ աջակցելով նրանց:

Ճորտատիրական շրջանում, իբրեւ կալվածատերերը գյուղացիներին տանջում ելին, խարազանելով մինչ ի մահ,—կրոնն արդարացնում եր կալվածատերերին նրանով, թե նրանք—կալվածատերերը պատասխանատու լեն աստծու առաջ իրենց ստրուկ ճորտերի հոգիների համար, այդ պատճառով ել իրավունք ունենալդ հոգիների հետ վարվելու այնպես, ինչպես իրենց ե հաճելի:

Կյանքի բոլոր դիպվածներում կրոնն հանդիսանում ե միշտ դասակարգային ճշման նեցուկ:

Ամեն մի կրոնի տերտեր ներշնչում ե իր հավատացյալներին, թե միայն իրենց կրոնն ե ճշմարիտ ու աստվածահաճուկ բոլոր ալլադավաններն իրենց թշնամին են: Բոլոր կրոնների ուսմունքի համաձայն դուրս ե գալիս, վոր կապիտալիստն ու նրա ձեռքի տակ ճնշվող բանվորը, լեթե նույն կրոնն են դավանում, հանդիսանում են լեղբայրներ: Իսկ դրա հակառակ քրիստոնյա-բանվորն ու հրչա-բանվորը, վոր միատեսակ ճնշված են իրենց դասակարգային թշնամու՝ կապիտալիստի ձեռքով, կրոնի ուսմունքով իրար թշնամիներ են, վորովհետեւ տարբեր կրոններ են դավանում:

Յեւ այսպես են քարոզում բոլոր կրոններն անխտիր:

Սակայն կրոնը չեր բավականանում միայն նրանով, վոր կրոնական խտրությունն ու թշնամությունն եր ցանում նույն պետության աշխատավորների մեջ:

Ցարական ժամանակներում կրոնը ներշնչում եր բանվորներին ու գյուղացիներին, թե կյանքը մեծ առաքինությունն ե, վոր տրված ե «հավատին, թագավորին ու հայրենիքին» ծառայելու համար:

Թագավորը՝ կալվածատիրական-բուրժուական սլետոթյան գլուխն է, դրա համար ել կրոնը քարոզում էր «կյանքը չխնայել» նրա համար:

Հայրենիք—դա պետութիւնն է, ուր մի բոլոր բռնակալների իշխանութիւն տակ ապրում է ահագին աշխատավորութիւնը: Աշխարհում կան շատ բուրժուական պետութիւններ, ուր մի խմբակ բռնակալ-հարուստների իշխանութիւն տակ ապրում են միլիոնավոր աշխատավորներ: Յեւ ահա վորպեսզի խանգարեն զանազան պետութիւնների այդ աշխատավորներին միանալ միմյանց հետ ու միտսին կռվել ընդհանուր թշնամու դեմ, ամեն մի չերկրի կրոնավոր հավատացնում է իր չերկրի աշխատավորներին, թե մլուս պետութիւն աշխատավորներն ոտար են իրենց, թշնամի, վոր հավատացալ մարդը պարտավոր է պաշտպանել իր հայրենիքը: Իսկ «հայրենիքի» ներսում, կրոնի հովանու տակ տիրում է դասակարգային սոսկալի ճշմարտութիւն:

Այս բոլորից հետո զարմանալի չէ, վոր վերջին համաշխարհային իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ կրոնի պաշտոնյաներն ամենայն չեռանդով գրգռում էին զանազան չերկրների աշխատավորներին իրար դեմ, ընդ վորում ամեն մի չերկրի կրոնավոր խոստանում էր նրանց «իր» աստծու աջակցութիւնը:

Աշխատավորներին միմյանցից անջատելու այս փորձված միջոցով՝ գրգռելով նրանց կրոնական տարբերութիւնը, ոգտվում են այժմ արտասահմանի կապիտալիստներն իրենց իշխանութիւնն ամրապնդելու համար ծալրահեղորեն շահագործվող կալոնիաներում,

ինչպես այդ լեռնան լեկավ մոտ անցյալում կրոնական արյունալի ընդհարումներով, վոր առաջ բերին անգլիացի կապիտալիստներն Հնդկաստանում բանվոր մահմեդականների ու բանվոր հնդիկների միջև: Նույն բանը սարքեցին անգլիացիք և Պաղեստինում, չերկպառակություն զցելով արաբների ու հրչաների մեջ:

Այսպես է կրոնը ծառայում կապիտալիզմին: Դասակարգային թշնամու բոլոր հանցանքները կրոնը քողարկում է «աստծու» անունով:

ԱՌԱՆՑ ԱՍՏԾՈՒ, ԹԵ՞ ԱՍՏԾՈՒ ԴԵՄ

Մեր չերկրում հեղափոխական, սոցիալիզմ կառուցող կարող է լինել միայն նա, ով չի հավատում վրչ մի աստծու, ով ազատ է կրոնական թուլնից: Սակայն բավական չե, վոր ամեն մի գիտակից բանվոր ու գյուղացի հենց ինքը միայն ազատագրվի կրոնի քայքայիչ իշխանությունից: Սոցիալիզմի կառուցումն ու դասակարգային հաջող կռիվն անհնարին է առանց կրոնի դեմ պայքարելու:

Վրչ միայն առանց ասծու, այլ և ասծու դեմ— ահա թե ինչը պիտի լինի մեր լողունգը: Մենք պետք է մղենք ամենահամառ, վճռական պայքար կրոնի դեմ, հավատի ու աստծու դեմ:

Հարուստներն ու չեկեղեցականները հարչուրավոր տարիների ընթացքում ներշնչել են աշխատավորներին հավատ առ աստված: Կապիտալիստական անկանոն, անպլան, գիշատիչ տնտեսություններն, ինչպես մենք տեսանք, ամենանպաստավոր հող ելին ստեղծում այդ հավատն աշխատավորների մեջ ամրապնդելու համար:

«Առանց աստծու կամքի տիրեն ել ծառից ցած

չի ընկնի» — ասում ե հին առածը: Մարդկային կյանքի ամեն մի քաջլախոխ կրոնի պաշտոնյաները կաշկանդել են կրոնական ծեսերով: Վեչ միայն մարդու ծնունդն ու մահը (մկրտությունն ու թաղում) այլ և կյանքի բոլոր նշանավոր դիպվածները կրոնը կարողացել ե ոգտագործել իր նպատակների համար: Ամուսնությունը նա դարձրել ե «խորհուրդ» ու առանց կրոնական ձևակերպման (պսակի) ամուսնությունը միտք չունենալու առաջ, Հիվանդանում եր մարդ — կրոնի իսկուլն հասնում եր և այստեղ իր հատուկ «խորհուրդներով» — փառատյաններով, բժշկության աղոթքներով, խոստովանությամբ ու հաղորդությամբ: Կենցաղային վոչ մի ձևուտրիկ չեր անցնի առանց կրոնի սրբագործման առանց աղոթքի: Ի՞նչ շինության հիմքը, ցանքսի սերմը, կալն ու կուտը, նոր ջրհորը, նորահարսի ու փեսայ շորը և այլն պետք ե «սրբագործներ», որհներ տերտերը:

Կրոնը բառացի մտքով հսկում եր մարդու ամեն մի քայլը, վորպեսզի տիրանար նրան, իշխեր նրա վրա: Յեվ այս խնդրում ամենանպատակահարմար համարվեց ոգտագործել մարդկանց հավատը «զեպ աստծու ընտրյալները», սրբերը:

Կրոնական մի հին ձեռագրում հավատացյալներին մի այսպիսի խրատ ե տրվում.

«Յերբ մտադիր ես նավակով ճամբա գնալ — հիշիր Գաբրիել հրեշտակապետին: Յեթե ճանապարհ գնաս լճերով կամ անապատներով, հիշիր Ռոզալիա հրեշտակին: Զուր խմելիս՝ հիշիր Նոյիլ հրեշտակին, քնելիս՝ Պոմալիլ հրեշտակին: Տխրության ժամիդ հիշիր Աֆանալիլ հրեշտակին: Տուն շինելիս հիշիր Մի-

սալիլ հրեշտակին: Մեղրաջուր կամ գարեջուր լցնելիս հիշիր Ռաֆայել հրեշտակին: Յերբ մեկի դեմ դատես սկսելու, դիմիր Ուրիել հրեշտակին: Ծանապարհ գնալիս հիշիր Ռուսալիլ հրեշտակին, քեֆի գնալիս՝ Պանֆարոնին...» և այլն:

Մենք չբերինք թվարկութիւնն ամբողջապես, բայց այսքանն էլ բավական է ցույց տալու համար, թե ինչպես կրոնն աշխատում էր նախատեսանել ու տիրանալ մարդու անձնական կյանքի բոլոր բաղադրողմանի յերևութներին:

Յեկեղեցին իր «սրբերից» ամեն մեկին դարձրել էր միջնորդ աստծու առաջ մարդկային առանձին կարիքների համար: Աչքացավի համար պետք է աղոթել Մինա, Լավրենտիա և Լոգինա նահատակներին (սրբերին), ատամնացավի համար՝ Անտիպին, աղեթափության համար՝ Արտեմին, չբերության համար՝ Ռոմանին ու Իգնատիին, յերեխան ծաղկից աղատելու համար՝ Կոնոնին, ուսման ընդունակութիւնն ձեռք բերելու համար՝ Կուզմային ու Դեմյանին: Անակնկալ մահվան դեմ, ինչպես հավատացնում էր յեկեղեցին, ոգնում էին՝ Սաղոֆը, Վառվառան ու Պառլամպելը, հրդեհի դեմ՝ Նովգորոդցի Նիկիտը, անասունների սատկելու դեմ՝ Մոդեստն ու Վլասը, իսկ ձիերին՝ Ֆլորն ու Լավրը... և այսպես անվերջ: Մի խոսքով վոր կողմը դառնայիր, դեմդ կկանգնեք մի հատուկ «սուրբ»:

Բանվորներին ու գյուղացիներին պահում էին խավարի մեջ: Նրանց համար դպրոցների փոխարեն ուժեղ թափով շինվում էին յեկեղեցիներ: Ամենորոպ ժամասացութիւններին՝ իրիկնաժամին ու պատարարադին հաճախելն համարվում էր պարտադիր: Ամեն

տարի ապաշխարելը, խոստովանելն ու հաղորդվելն ամեն մի հավատացյալի կյանքում նշանավոր մոմենտներ ելին կազմում:

Ամեն տեսակի կապիտալիստական համայնք հիմնված է տիրող դասերի ձեռքով բաղմամբիլիոն աշխատավորների ճնշման վերա: Այդ ճնշման նպատակներին և ծառայում կապիտալիստական իշխանության վողջ կազմը: Ձորք, վոստիկանություն, որենք, դատարաններն իրենց կախաղաններով, բանտերով ու տաժանակիր աշխատանքներով — այս բոլորը տրված են ի սպաս տիրող դասերին՝ ամրապնդելու ու պահպանելու համար շահագործող կազմը:

Կապիտալիստական այդ կազմի հետ լիակատար համերաշխությամբ գործում եր և կրոնը: Նա մուտք գործեց բանակի մեջ, ուր զինվորների կրոնական շրջմեցման համար գոյություն ունեւր «զինվորական ու ծովային հոգևորականության» բաղմաթիւ շտատ: Դատարանում կրոնը յերդման միջոցով աջակցում եր դասակարգային դատավարությանն ու հաճախ դուրս եր տալիս խոստովանանքի մեջ լսած գաղտնիքները:

Կարելի չե միանգամայն հաստատապես ասել, վոր կրոնը հանդիսանում է այն կրաշաղախը (ցեմենտ), վոր պինդ միացնում է դասակարգային շահագործող պետության կառուցվածքի առանձին մասերը:

Անմտություն և սոցիալիստական համայնք կազմակերպել, առանց ամենալարված պայքար մղելու կրոնի դեմ: Ձի կարելի տասնյակ միլիոնավոր բանվորներին ու գյուղացիներին թողնել կրոնի իշխանության տակ: Ձի կարելի թույլ տալ տերտերներին, վոր շմեցնելով աշխատավորների գիտակցությունն, ան-

պետք դարձնեն նրանց նոր կյանքի կառուցման համար, դասակարգային պայքարի համար:

Ահա թե ինչու մենք պարտավոր ենք առանց ձեռքերս ծալելու պայքար մղել կրոնի դեմ: Ահա թե ինչու մենք պետք է ոգնենք դեն շարտել կրոնի ստրկացնող լուծն իրենցից այն բանվորներին ու գյուղացիներին, վորոնք դեռ հավատում են աստծուն:

ԴԵՊ ՊԱՅՔԱՐ ԿՐՈՆԻ ԴԵՄ

Իսկ ի՞նչ ուղիներով պիտի ընթանա պայքարը կրոնի դեմ:

Կրոնը կարողացել է մարդու վողջ կյանքը խճճել իր մածուցիկ, թունավոր վոստայնով: Յեւ այդ վոստայնը վերացնելու համար ահագին աշխատանք է պետք: Պետք է քայլ առ քայլ կործանել այդ սուտ ու պատիր հնճարքն աստծու մասին:

Մենք տեսանք, վոր կրոնի գլխավոր արմատը թագնված է կապիտալիստական համայնքում գոյություն ունեցող հասարակական փոխհարաբերությունների հատկության մեջ: Իսկ այստեղից հասկանալի է, վոր հակակրոնական պայքարի ուղղությունը միանգամայն ու ամբողջապես զուգադիպում է կապիտալիստական հասարակարգը տապալելու համար բանվորների ու գյուղացիների մղած դասակարգային պայքարին:

«... Կրոնի ճնշումը մարդկության վրա վնչ այլ ինչ է, չեթե վոչ համայնքի ներսում գոյություն ունեցող տնտեսական ճնշման արդյունք ու արտացոլում: Վնչ մի տեսակի գրքուկներով ու քարոզներով չի կարելի լուսավորել պրոլետարիատին, չեթե նրան չլու-

սավորի նրա սեփական պալքարը կապիտալիզմի մութ ուժերի դեմ» (Լենին, «Սոցիալիզմ և կրոն» (1905 թ.) Յերկ. ժողովածու VII հատ. մասն I, չիբես 49—50)։

«Վնչ մի լուսավորող գրքուկ էի վոչնչացնի կրոնը կապիտալիստական դժոխքում ընկճված, կապիտալիզմի կույր ու քալքալիչ ուժերից կախումն ունեցող մասսաների միջից, չեթե ալդ մասսաներն իրենք չեն սովորի միացած, կազմակերպված, պլանորեն ու գիտակցորեն կռվել կրոնի ալդ արմատի դեմ—կապիտալիզմի ամեն ձեվի ու տեսակի տիրապետության դեմ ...» (Լենին, «Բանվորական կուսակցության վերաբերմունքի մասին դեպ կրոնը» (1909 թ.) Յերկ. ժողով. հատ XI, մասն I, չիբ. 253—254)։

Այսպիսով դասակարգային պալքարը կապիտալիստական պետութւան տապալման ու կապիտալիզմի մնացորդները վոչնչացնելու համար հակակրոնական պալքարի հիմնական ուղին և հանդիսանում։

12 տարի շարունակ Խորհրդային Միութւան-բանվորներն ու գյուղացիները հաջողութւամբ տանում են սոցիալիստական շինարարութւունը։ Սակայն մենք տեսնում ենք, վոր կրոնը դեռ կենդանի չե և մինչև անգամ փորձում ե գիմադրել սոցիալիստական հարձակմանը։

Կրոնական ու ազանդավորական կազմակերպութւունների գործունեյութւան աշխուժացումը նկատվում ե հատկապես այժմ—դասակարգային այս ամենասըված մոմենտին։ Դասակարգային պալքարի սրումը հետևանք ե զարգացող սոցիալիստական արշավի՝ ընդդեմ չերկրի կապիտալիստական ելեմենտների։ Ի զուր չի, վոր հենց այժմ հուզվեցին ու շարժվեցին տմեն

գուլնի չեկեղեցականները—նրանք լավ զգում են, վոր մոտեցել է իրենց վախճանը:

Այդ արշափն ավելի պինդ է սեղմում ողակը դասակարգային թշնամու վզին: Այդ պատճառով ել անխուսափելի կորստյան դատապարտված նեպմանի ու կուլակի մերձիմահվան ընդդիմությունն ավելի խիստ ու հուսահատական է դառնում:

Ինչպիսիք է հայտնաբերվում այդ ընդդիմությունը: Առաջին՝ նրանով, վոր փորձեր են անում խանգարել այնպիսի լուրջ ձեռնարկներ, ինչպիսիք են հացամթիւրումը, ցանքսի կամպանիաները: Յերկրորդ՝ հայտնապես ֆնասատու, հանցավոր աշխատանքով: Յերրորդ՝ և այդ պետք է առանձնապես ընդգծել այստեղ—դասակարգային թշնամու ընդդիմությունն արտահայտվում է չեկեղեցական ու աղանդավորական կազմակերպությունների գործունեւության հենց աշխուժացումով: Դասակարգային թշնամին ներկայիս զրկված է իր բանակից, իր վոստիկանությունից, իր դատարանից: Այս բոլորը խեց նրանից Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը: Միակ թուլատրված կազմակերպությունը, վորը համապատասխանում է նրա վոգուէն,— դա չեկեղեցին է կամ վորէն է կրոնական աղանդ: Յեւ զրանց ոգնությամբ է, վոր նեպմանն ու կուլակը փորձում են կատաղի ընդդիմադրություն ցույց տալ սոցիալիստական շինարարության:

Հասկանալի չե, վոր չեթե այժմյան կրոնական խոշոր կազմակերպությունները բաղկացած լինեյին մեր դասակարգային թշնամիներից, ապա դժվար չեր լինի ճնշել նրանց ընդդիմությունը: Խնդիրն զլալի կերպով բարդանում է նրանով, վոր չեկեղեցական ու աղան-

դավորական կաղմակերպութիւններ մեջ գտնվում են
և թույլ են տալիս իրենց խաբելու միլիոնավոր աշ-
խատավորներ։ Այդ հանգամանքն հարկադրում է մեզ,
վոր կարողանանք լիտամնաց հավատացյալ բանվորնե-
րի և գյուղացիների աչքերը բանալ ու ցույց տալ
նրանց կրօնի իսկական նշանակութիւնը։

Իսկ ինչպիսի բացատրել բանվորներից ու գյուղացի-
ներից վոմանց կրօնասիրութիւնը մեր պայմաններում։
Չնայելով դեռ 1917 թվի Հոկտեմբերին դասակարգա-
լին թշնամու դեմ տարած մեր հաղթանակին, ինչպիսի
նրանք դեռ շարունակում են հավատալ աստծու։

Այս հարցի պատասխանը մենք գտնում ենք գյուղ-
ագրիական տնտեսութեան դեռ գոյութիւն ունեցող
ձևերի մեջ։ Գյուղացին մեծ մասամբ դեռ ապրում է
փոշիացած, կտրտված, մանր սեփականատիրական
տնտեսութեամբ։ Կոլեկտիվից դուրս մնացած անհատ
գյուղացու համար դժվար է իր տնտեսութեան մեջ
մտցնել նոր, կատարելագործված ձևեր, վորի հետե-
վանքով նա ցածր բերք է ստանում ու վատ արդիւնք։

Այս բանը գյուղացու մեջ ծնեցնում է անվստահու-
թիւն դեպ հողի վրա գործ դրած իր աշխատանքի
արդիւնքը, յերկուդ դեպ սպասվելիք բերքը։ Հենց
այդ բնութիւնից կախում ունենալն էլ անհատ-գյուղ-
ացուն զարձնում է կրօնասեր։ Նրան, ինչպես և հին
վայրենուն, թվում է, թե բնութեան յերևույթները զե-
կավարվում են ինչ-վոր խորհրդավոր «աստվածալին
կամքով»։

Աշխատավորները դեռ բոլորը չեն յուրացրել Հոկ-
տեմբերյան մեծ հեղաշրջման նշանակութիւնը, դասա-
կարգօրէն դեռ բոլորը չեն հասել դիտակցութեան։

Նրանցից վոմանց համար հեղափոխութիւնը մի անսպասելի յերևույթ եր, վոր խանգարեց իրենց կյանքի սովորական ընթացքը: Գլուխները կորցրին նրանք ու այդ շփոթութեան մեջ կպան աստծու փեշից:

Մասնավորապես պետք է նշել, վոր մեր որերում կրօնն առանձնապես պինդ պահվում է կանանց մեջ: Սա բացատրվում է նրանով, վոր մեծ մասամբ կինն ամբողջապես զբաղված է հոգսերով լի տնային տնտեսութեամբ ու միանգամայն հեռու չէ մնում սոցիալիստական շինարարութիւնից: Իսկ մենք գիտենք, վոր ինչքան մարդ հեռու չէ հասարակական կյանքից, այնքան նա անգիտակից է ու այնքան խիստ նրա վրա կրօնի իշխանութեան ճնշումը:

Գլուղից չեկած բանվորների յետամնաց խմբերը, դեռ չդաստիարակված սոցիալիստական դորժարանում, կարող են կրօնի փեշից բռնել, կարող են չհավատալ բանվորական դասի ուժերին ու նահանջել դժվարութիւնների առաջ:

Իսկ դրանից ոգտվում է դասակարգային թշնամին՝ կուլակը, նեպմանը, տերտերն ու աղանդավորը, վոր տքնում են աշխատավորներին քաշել իրենց կրօնական կաղմակերպութիւնների մեջ ու ոգտվում են յետամնաց մարդկանց տգիտութիւնից իրենց դասակարգային նպատակներին հասնելու համար:

Ժամանակակից կրօնասիրութեան այս բոլոր պատճառները մի ավելորդ անգամ ևս ցույց են տալիս, վոր հակակրօնական պայքարի հիմնական հռչակն հանդիսանում է բանվորների ու գլուղացիների դասակարգային գիտակցութեան ամրապնդումն ու սոցիալիզմի հաջող կառուցումը: Հակակրօնական աշխատանքի

այս գլխավոր ուղղութիւն պետք է հպատակվեն աստծու
դեմ մղվող պայքարի բոլոր առանձնակի միջոցները:

ԴՊՐՈՅԸ ՊԵՏՔ Ե ՆՎԱՃԻ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻՆ ԿՐՈՆԻ ՃԻՐԱՆՆԵՐԻՑ

Առաջին դիտելիքներն աշխարհի ու կյանքի մասին
մարդ ստանում է մանուկ հասակում դպրոցում: Կրո-
նը միշտ ամուր կպել է դպրոցին, թույլ չտալով, վոր
մատաղ սերնդի կրթութիւնն անկրօն լինի: Յարա-
կան Ռուսաստանում յեկեղեցին իր ձեռքի տակ ունեւ
40 հազար տարրական (այսպես կոչված «յեկեղեցա-
կան-ժխական») դպրոցներ 2 միլիոն ուսանողութեամբ:
Բոլոր դպրոցական հիմնարկներում, սկսած ամենաստո-
րին դպրոցից մինչև բարձր մասնագիտական դպրոցն,
անընդհատ ավանդում ելին «կրօն»: Կրօնական պաշ-
տոնյաների մի ամբողջ բանակ,— գլուղական «տեր
հայրներից» սկսած մինչև աստվածաբանութիւն ամե-
նակատարելագործված պրոֆեսորները,— տառացի կեր-
պով տիրապետել ելին դպրոցական բոլոր հիմնարկնե-
րին, մինչ-հեղափոխական Ռուսաստանի ժողովրդա-
կան լուսավորութիւն ամբողջ գործին:

Այժմ ել կապիտալիստական պետութիւններում յե-
կեղեցին կատաղի կռիվ է մղում մատաղ սերնդի վրա
իր աղեկեցութիւնն ունենալու համար:

Ամեն մի կապիտալիստական յերկրում մենք տես-
նում ենք, վոր մատաղ սերնդի կրօնական կրթու-
թիւնն ու դաստիարակութիւնը դրված է շատ լայն
ու հաստատուն: Բոլոր կրօնների տերտերներն համառ
կերպով ձգտում են, վորպեսզի մատաղ սերնդի դաս-
տիարակութիւնն ամբողջապես վերցնեն իրենց ձեռ-

քը՝ Այս տեսակետից Ավստրիան հանդիսանում է մի համոզիչ որինակ։

Ավստրիական կառավարութիւնն իրեն ցուցադրեց իբրև առանձնապես անողոք հակառակորդ ու խեղդող հեղափոխական շարժումը։ Իսկ ավստրիական կառավարութիւնն գլուխ կարգինալ¹ Ջելպելը հայտարարեց.

«Միայն դպրոցի միջոցով կարելի չէ ժողովրդի հոգին ազատել կոմունիստական թուլնից և ամուր պատնեշ կառուցել սոցիալիզմի հարձակման դեմ»։

Այսպիսով ավստրիական յեկեղեցականն հրաշալի կերպով հաշվի չէ առել դպրոցի մեծ նշանակութիւնը մատաղ սերնդի դասակարգային դատարարակութիւնն գործում։ Ահա մի ուրիշ որինակ, արտասահմանյան բուրժուազիան, վոր ատելով տառում է խորհրդային պրոլետարական պետութիւնը, կատաղած է մասամբ և նրա համար, վոր մեր դպրոցներից վտարված է «կրոնի» դասավանդութիւնը։ Մոտ ժամանակներս, որինակ, Անգլիայում տեղի ունեցավ մի մեծ միտինգ, վոր նվիրված եր խորհրդային դպրոցներում կրոնի դասավանդումն արգելված լինելու խնդրին։ Միտինգին մասնակցում էին անգլիական յեկեղեցու բարձր պաշտոնյաները, նույնպես և ԽՍՀՄ-ի ամենակատաղի թշնամիներն, ինչպես՝ անգլիական ներքին գործերի նախկին մինիստր Խիկսը (վոր իր ժամանակին կադմակերպեց բանդիտային հարձակում խորհրդային հիմնարկների վրա Անգլիայում, վորից հետո Անգլիայի և ԽՍՀՄ-ի մեջ խզվեցին դիպլոմատիական հարաբերութիւնները, վոր վերջերս միայն վերականգնեցին)։ Այդ միտինգին դուրս չեկած հրեական գլխավոր բալ-

¹ Կարդինալ — կաթոլիկ եկեղեցու ամենաբարձր յեկեղեցական աստիճանն է։

վինը կոչ և անում անգլիական կառավարութիւնը՝ «պահանջել» խորհրդային իշխանութիւնից խորհրդային դպրոցներում մտցնել «կրօնի» դասավանդումը։ Այս որինակը ցույց և տալիս, թե ունեն և պետք, ունեն և ձեռնառու մանուկներին կրօն ավանդելը։

Բերված փաստերը խոսում են այն մասին, թե վերջին անհրաժեշտ և մեղ խորհրդային դպրոցը դարձնել հոլասալի հենակետ կրօնի դեմ մղվող պայքարի։ Սակայն կան մարդիկ, վոր կարծում են, թե խորհրդային դպրոցը դուրս պիտի մնա հակակրօնական պայքարից։ Ուղիղ և արդիոք այս կարծիքը։

Այս հարցին պատասխանելու համար պետք և միայն ուշադիր մտածել այն շրջապատի մասին, վորի մեջ ապրում և մեր մատաղ սերունդը։

Մանուկը դեռ մինչև դպրոց մտնելն, ընտանիքում արդեն ներշնչում և կրօնական վորոշ տրամադրութիւններ։ Միլիոնավոր չեռամնաց բանվորներ ու գլուղացիներ, իրենք շարունակելով դեռ հավատալ աստծու, իրենց մանուկներին ևս դեռ շատ մատաղ հասակից ներշնչում են այդ հավատը։ Մինչև դպրոց մտնելը գրեթե բոլոր մանուկներն արդեն մկրտված են լինում ու կրօնական վարե անուն ստացած։ Մի շարք տարիների ընթացքում ընտանիքում կատարվում են մանկան «անվանակոչութիւնը», նրան տանում են չեկեղեցի, բացատրում, գլուխը մտցնում, թե նա ունի «պահապան հրեշտակ», վորին չի կարելի վիրավորել և վորը պահանջում և, վոր մանուկն իրեն պահի կրօնական պահանջների համապատասխան։ Այսպիսով մանկան հենց վարք ու բարքն արդեն շատ թե քիչ չնթարկվում և կրօնական կանոններին։

Կրօնական մեծ տոներին մանկանն ընծայում են նոր շոր կամ խաղալիք: «Մաղկաղարդին» ծառ են տալիս ձեռք: Զատիկին մանուկը տեսնում է անսովոր սարքած սեղան հատուկ կրօնական կերակուրներով: Քիչ մանուկներ կան, վորոնց չեն սովորեցնում ծննդին «ավետիս» ման գալ: Բնական է, վոր մանկան մատաղ գիտակցության մեջ այս բոլոր անսովոր, հետաքրքիր, շատ անգամ ուրախառիթ ապրումներն արդեն գունավորվում են կրօնական գույնով: Մայրիկները, տատիկներն ու հորաքույրները մինչ այդ կարողանում են արդեն մանկան գլխում մտցնել «դրախտի ու դժոխքի» հեքիաթները:

Հաճախ կրօնական այսպիսի պաշարով մանուկն ընկնում է դպրոց: Բայց դպրոց մտնելը դեռ բնավ չի նշանակում, թե մանուկն ազատվեց կրօնամոլ ընտանիքի ազդեցությունից: Ընդհակառակն, ընտանիքը շարունակում է մանկան կրօնական դաստիարակությունը, վորն այնքան հաջող է ընթանում, վորքան անտարբեր է պահում իրան դպրոցն այդ խնդրում:

Որհնդդային մի քանի դպրոցների քննությունը ցույց տվեց, վոր ծնողները վոչ միայն ստիպում են մանուկներին հավատալ աստծու ու կատարել կրօնական ծեսերը, այլ և խիստ հետևում են նրանց ու անհնազանդության դեպքում պատժում, թողնելով անձաշ:

Մի աշակերտ, չերբ հարցրին, թե հավատում է աստծու, թե վոչ, — պատասխանեց.

— Մայրս ստիպում է աղոթել, թե չե, ասում է՝ այն աշխարհում քեզ չեղացրած թավալի մեջ կտապակեն:

Յեվ այս պատասխանն չեղակի չե:

Մոսկվայում դեպք է չհղել, չերբ աշակերտների ծնող-
ները խոսք մեկ արած մի կուլյս են վարձել, վոր ի-
րենց չերեխաներին «կրոն» սովորեցնի:

Մոսկվայի լոթնամյա դպրոցներից մի քանիսի քըն-
նությունը պարզեց, վոր հասակավոր աշակերտներից
40⁰/օ-ը, իսկ մի դպրոցում նույնիսկ 92⁰/օ-ը հավա-
տում են աստժու:

Այս բոլորից հետո միթե դպրոցը կարող է մեկուսի
մնալ հակակրոնական պայքարից:

Մանուկը միշտ դպրոցի պատերի մեջ չի մնում: Ա-
դատ միջոցին նա կարող է մտնել տաճար, սինագո-
գա, աղոթատուն, տեսնել շքեղ ու հանդիսավոր ժա-
մասացություն, լսել կրոնական քարոզ: Արդ, հարց է
ծագում. վարդապետ դպրոցական սանը հակաթույն պի-
տի ստանա կրոնական ալդ տպավորությունների
դեմ: Պարզ է. դպրոցը չի կարող և չպետք է անտար-
բեր հանդիսատես մնա, թե ինչպես կրոնը պատրաստ
է վերցնել և տեղ-տեղ նույն իսկ վերցրել է արդեն
մատաղ սերունդն իր ճիրանների մեջ:

Զի կարելի մտքահան անել, վոր քանի հարձակումն
ակտիվ է դառնում դասակարգային թշնամու դեմ,
այնքան էլ նա խստացնում է ընդդիմությունն, և ալդ
դիմադրության հուսալի և փորձված միջոցներից մեկը՝
կրոնն է: Յեւ նա պինդ կաշու մ է հատկապես մատաղ
սերնդին, աշխատելով չենթարկել նրան իր ազդե-
ցությանը: Ջանազան դավանություններ ու աղանդ-
ներ կազմակերպում են չերիտասարդների առանձին
կրոնական միություններ, վորոնց մեջ ուժեղ թափով
դրավում են աշխատավորների մանուկներին: «Քրիս-
տերիտ», «Բապտիստ» (բապտիստների չերիտասար-

դական միություն) «Միսնհրիտ» միություն (Մեննոնիտական լեքիտասարդական միություն)—և կրոնական բոլոր այս միությունները տանում են ամենահամառու տենդոտ աշխատանք, ներգրավելով իրենց շարքերը բանվորա-գյուղացիական լեքիտասարդության լեռամնաց մասը: Յեկեղեցականները նույնիսկ բանն այնտեղ են հասցրել, վոր Մոսկվայում, որինակ, մանուկներին յեկեղեցի գրավելու համար մի տերտեր շաքարհաց (пряники) ու կանֆետներ եր բաժանում նրանց:

Տ'րոհերների մանուկ սերնդին տիրանալու ձգտումն աներեսության է հասնում: 1928 թվին Ուկրաինայի յեկեղեցական ժողովը վորոշեց խնդրել խորհրդային իշխանության, վոր թույլ տա դպրոցներում մացնել «կրոնի» դասավանդումն: Այսպես, չբավականանալով ընդհատակյա աշխատանքով, տերտերները փորձում են որինական ճանապարհով տիրանալ խորհրդային դպրոցին: Վոմանց յենթադրությունը, թե դպրոցը կարող է մեկուսի մնալ կրոնական պալքարից, միանգամայն սխալ է ու վնասակար:

«Աղոթելով—գրքերդ առեք, մանուկներ» — քաղցրումեղձ ասում եր ցարական դպրոցը:

«Կորչեն բոլոր աստվածները» պետք է ասի իր սաներին խորհրդային դպրոցը:

Դպրոցը—դասակարգային պալքարի մեծ զենք է: Դասակարգային պալքարը տարվում է սոցիալիստական շինարարության ամբողջ ֆրոնտով, բաց չթողնելով կյանքի և վոչ մի անկյուն: Դպրոցը չի կարող մեկուսի մնալ այդ պայմարից, Կրոնն ու գիտությունը անհաշտ թշնամիներ են: Այդ պատճառով ել խորհրդրդային դպրոցը չի կարող անտարբեր ու անզորժ մնալ:

դասակարգային ճնշման անպիտան մի զորավոր միջոցի հանդեպ, ինչպիսին կրոնն է։ Անկրոն դպրոցը դադարում և դասակարգային դպրոց լինելուց։ Մեր դրպրոցը պետք է լինի հակակրոնական։

ԿՐՈՆԸ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԹՇՆԱՄԻՆ Ե

Կուլտուրական շինարարությունը մեր չերկրում սոցիալիստական շինարարության անբաժան մի մասն է։ Կուլտուրական հեղափոխություն շրջանը շատ ընդարձակ է։ Նա պարփակում է իր մեջ և՛ գիտություն, և՛ արվեստ, մասնավորապես՝ գրականություն, թատրոն, չերաժշտություն։ Հարց է ծագում՝ կարո՞ղ են կուլտուրական հեղափոխության այս զենքերը մեկուսի մնալ հակակրոնական ռազմիկ պայքարից։

Իհարկե, վրչ։ Կուլտուրական հեղափոխությունն առանց ամենավճռական պայքարի աստծու դեմ, միտք չունի միանգամայն։ Գիտությունն ու արվեստը վրչ միայն անկրոն պիտի լինեն, այլ և պարզ, վորոշ ու բացահայտ հակակրոն։

Մեր գիտությունն իր բազմաթիվ գյուտերով ահագին ծառայություններ է մատուցում սոցիալիստական շինարարության և հենց դրանով ել ամենաուժեղ մարտնչող է հանդիսանում կրոնի դեմ։ Բայց գիտությունն առանց սահմանափակվելու սոսկ իր մասնակցությամբ միայն սոցիալիզմի տնտեսական շինարարությանը, պետք է և անմիջապես պայքարի առ աստված գոյություն ունեցող հավատի դեմ։

Գիտությունն ու կրոնը—դռք վաղուցվան վոխերիմ թշնամիներ են։ Հարկւրաւոր տարիներով պայ-

քարում են դռքա իրար դեմ աշխատավորութեան գիտակցութեանը տիրանալու համար:

Տերտերներէ սիրած զրույցները, թե գիտութիւնը չի հակասում կրօնի վարդապետութեան, վոր նոքա միատեսակ, մինչև իսկ համերաշխ գործում են հոգուտ մարդկանց—անպայման սուտ են, կեղծիք են: Այդ պնդումները վկայում են միայն այն մասին, վոր հիւրավի կրօնական պաշտոնյաներն ու բուրժուական գիտնականները հաճախ կարողանում են համաձայնութեան գալ իրար մեջ, աշխատավորներին միահամուռ հիմարացնելու ու փոխադարձաբար դասակարգային ճնշմանը նպաստելու համար:

Իսկական, շահագործողների առաջ չքծնող գիտութիւնը չերբեք չի կարող կրօնի հետ դաշնակից լինել: Ընդհակառակը, նա կրօնի կատաղի թշնամին է և այլ կերպ չի յել կարող լինել:

Կրօնը սովորեցնում է, թե աշխարհում ամեն ինչ կատարվում է աստծու կամքով, վոր աստված ամենակարող է և կարող է կյանքի որենքները փոխել այնպես, ինչպես իրեն հաճելի չի: Այստեղ է հանգում և կրօնական վողջ ուսմունքը հրաշքների մասին: Մարդկային կամքն անզոր է կանգնեցնել արեւին չերկնքի վրա,—ասում է կրօնը, բայց աստված Հասու Նավիայի աղոթքով կանգնեցրեց արեւին: Կրօնը պատմում է, թե ինչպես աստված հրամայեց ջրին, վոր բաժանվի չերկու մասի ու ծովի հատակով ճանապարհ տա հըրյաներին, վոր փախչում ելին իրենց հետապնդող չեզիպտական զորքերից ազատվելու համար: Ապա ջուրը նորից միացավ ու խեղդեց չեզիպտացիներին: Նման անհեթեթ պատմվածքներով կրօնն աշխատում եր ներ-

շնչել հավատացյալներին աստծու ամենակարողության ու մարդկանց վոչնչության գաղափարը: Կրոնին պետք էր այս նրա համար, վորպեսզի աշխատավորներին դաստիարակի, սովորեցնի ստրկական հնազանդությունն «ամենակարող» աստծու առաջ, վորի անուհով ամրապնդվում էր հասարակական հարաբերությունների դասակարգային շահագործող կազմը:

Իսկական գիտությունը միշտ կռվել է կրոնական վարդապետությունների դեմ: Գիտությունն իրեն նըպատակ է դնում գտնել կյանքի բոլոր յերևույթների ամենագաղտնի պատճառներն ու որենքները, բանալ բնության բոլոր գաղտնիքներն ու ապացուցել մարդկանց, վոր աշխարհում ամեն ինչ կատարվում է վոչ թե աստծու կամքով, այլ հաստատուն, ճշգրիտ ու խիստ վորոշ որենքների համաձայն:

Կրոնը ձգտում է մթագնել, ուժասպառ անել մարդկանց միտքը, մինչդեռ գիտությունն ընդհակառակը՝ նպատակ է դրել լուսավորել մարդկանց, դարձնել նրանց լիակատար տեր կյանքին ու կյանքը կառուցող:

Մերը առաջին անգամ յերկաթուղի ելին անցկացնում մեզանում, գլուղացիք «սուրբ պատկերները» (ИКОНЫ) ձեռներին կանգնում ելին յերկաթգծի վրա, վորպեսզի քշեն «անմաքուր վոգուհն», վորը, նրանց կարծիքով, նստած է շոքեկառքի մեջ ու շարժում է գնացքը: Այդ «սուրբ պատկերներով» կրոնն աշխատում է դիմադրել գիտության ուժին, վոր կարողացել է գտնել տեղափոխության ու հաղորդակցության միջոցներ:

Դեռ շատ վաղ գիտնականները, կամենալով լիապես ուսումնասիրել մարդկային մարմնի կազմվածքը, վոր-

պեսպի ճիշտ վորոշեն հիվանդութիւններն ու բժշկեն
այն, անդամահատում ելին մարդկանց ու կենդանիներ
ի դիակները: Մահանա (պատճառ) բռնելով այս,
կրօնը կատաղի կոիվ եր մղում գիտութեան դեմ: Նա
դիահատումը մահացու մեղք հայտարարեց, իսկ իրենց՝
գիտնականներին սպառնաց խարուկով: Ձեռնտու չեր
կրօնին թույլ տալ, վոր գիտութիւնն իմանա հիվան-
դութիւնների պատճառներն ու գտնելով նրանց բժշ-
կութեան ճիշտ միջոցները, աշխատավորներին չես
կանգնեցնի բժշկութեան համար անոգուտ տեղն ադո-
թելուց: Կրօնը վախենում եր, թե մարդիկ կդադարեն
ուխտ գնալուց, «սրբերին» դիմելուց ու հավատալուց,
թե միայն աստված կարող ե ոգնել հիվանդ մարդուն:

Հարցուր հիսուն տարի առաջ կրօնն իր հետևորդ
Նդուարդ Մոսսելի բերանով ծաղկի պատվաստումն
հայտարարեց «վտանգավոր ու մեղսալի»: Կրօնը հա-
վատացնում եր, թե հիվանդութիւններն աստված ե
տալիս մարդկանց, իբրև պատիժ նրանց մեղքերի և,
վոր աստծու ուղարկած այդ պատժից մարդկանց պաշտ-
պանելը «սատանայի ներշնչումն» ե:

Այսպես եր դիմադրում կրօնն իսկական գիտութեան
հառաջադիմութեանը:

Բազմաթիվ գիտնականների կրօնը կորստյան ե
մատնել նրա համար, վոր նրանց գիտական չեզրա-
կացութիւնները հակասել են կրօնի ուսմունքին ու
սպառնացել մերկացնել այն խաբելութիւնը, վորով
ոգտվում ե հոգևորականութիւնն աշխատավորներին
իրեն ու իր տեր-կապիտալիստներին չենթարկելու հա-
մար: Հռչակավոր գիտնական Գալիլեյն ուսուցանում
եր, թե չերկիրը պտտվում ե իր առանցքի շուրջը, իսկ

կրօնն ասում եր, վոր չերկիրն անշարժ ե: Գալիլեյին չեկեղեցական դատի չենթարկեցին հերետիկոսական վարդապետութեան պատկանելուն համար: Նրան բանտ գցեցին ու մահվամբ սպառնացին: Այսպիսի որինակներ – գիտութեան կրօնից կրած հալածանքների, կարելի չի բերել վորքան կամենաք:

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր կրօնի ու գիտութեան միջ հաշտութեունն անհնարին ե: Գիտութեունը, չեթե չի կամենում բուրժուականների ձեռին ծառայել իրրե ճնշման գործիք, չի կարող համբերատար լինել դեպ կրօնը: Նա անխուսափելիորեն պետք ե դուրս գա հրապարակ իրրե գիտակից հակակրօնական մարտիկ, մանավանդ վոր կրօնը մինչ ցարդ արգելք ե հանդիսանում գիտական ուսմունքների տարածվելուն: Ի հաստատութեուն սրան մի քանի որինակներ բերենք ամենավերջին ժամանակներից:

Բոստոնի (Մեքիկա) համալսարանի պատմագիտական բաժինը բացարձակ հայտարարում ե, վոր նրա նպատակն ե «վոչ այնքան պատմական գիտութեուն տալ, վորքան ցույց տալ աստծու մատը ժողովուրդների ու մարդկանց գործերում»:

Այսպիսով կրօնը կարողացել ե հիմնապես չենթարկել իրենն ամերիկական բուրժուական «գիտութեունը»: Բայց այդպիսի գիտութեունն արդեն կեղծ գիտութեուն ե: Նա կարևոր ե կրօնին, վորպեսզի նրա աջակցութեամբ ամրապնդի դասակարգային ճնշման կազմն ու արդարացնի այն աստծու անունով, սակայն նա ընավ չի հանդիսանում իբրե գիտութեուն ու մարդկային միտքն առաջ մղող միջոց:

Պակաս պերճախոս չի և հետևյալ որինակը.

Անցյալ դարում անգլիական չեպիսկոպոս Վիլյամեր-

Ֆորսը բանադրանքի չենթարկեց մեծ գիտնական Դարվինին այն հիման վրա, Վոր նրա ուսմունքը (բնական ընտրության) «անհամապատասխան է աստուծո խոսքին»։ Իսկ վերջին ժամանակներս, արդեն մեր որերում, Վոլշ աշխարհը դղրդաց Ամերիկայի այսպես կոչված «կապկալին պրոցես»-ից, Վոր կապված էր նույն Դարվինի անվան հետ։ Դպրոցական մի ուսուցիչ աշակերտներին մարդու ծագումը բացատրելիս, հետևելով Դարվինի ուսմունքին, ասել եր, Վոր մարդը ծագել է կապկից։ Կրոնի դեմ այդպիսի «սրբապղծություն» թույլ տալու համար ուսուցչին չենթարկեցին դատի։

Կրոնն ուսուցանում է, թե աշխարհն ստեղծել է աստված։ Իսկ գիտական ուսումնասիրություններն ասում են, Վոր աշխարհն ու նրա միջի բոլոր գոյություններն առաջ են չեկել ու զարգացել առանձին որենքների համաձայն և իհարկե առանց Վորևե «աստրծու» մասնակցության։ Աշխարհի ստեղծագործության մասին նորագույն ուսմունքներից մեկն հանդիսանում է «կվանտ»-ների¹ ուսմունքը։ Այդ կվանտների հատկություններն ու բնույթը պարզելու համար աշխատում են այժմ ժամանակակից գիտնականները։ Յեվ ահա վորպեսզի մթադնեն ու խճճեն կրոնի համար այդ սպառնալից գիտական հայտնագործումը, կաթոլիկական չեկեղեցու պետ Հոովմի պապը դիմել է աշխարհի բուրժուական գիտնականներին, առաջարկելով գրել մի այնպիսի շարադրություն, Վոր ապացուցի կվանտի «աստվածային ծագումը»։ Յեվ այդպիսի շարադրության համար պապը նշանակել է խոշոր դրա-

¹ Կվանտներ—եներգիայի մանրագույն մասնիկներն են, Վորոնց շնորհիվ շարժվում է աշխարհում ամեն ինչ։

մական հատուցում: Նման առաջարկութիւնն պապը
չէր քաշվել ուղարկել և ԽՍՀՄ-ի ելեքարոֆիզիկական
ինստիտուտի ակադեմիկ Իյոֆեյին:

Կաթոլիկական չեկեղեցին ինկատի ունի կաշառել
վորեւ շառլատանի կամ բուրժուական գիտնականի,
վորը փողի համար կհամաձայնի ոգնել իրեն (չեկեղե-
ցուն) խաբելու աշխատավորներին:

Իերենք մի որինակ ես:

Հայտնի գիտնական պրոֆեսոր Վորոնովի մոտ ժա-
մանակներիս Անգլիա ժամանելը մեծ իրաւանցում
գցեց անգլիական բուրժուազիայի առաջնորդների մեջ:
Պրոֆեսոր Վորոնովը փորձեր և անում մարդկանց չե-
րիտասարդացնելու Մինչև այժմ կրօնն ուսուցանում
էր, թե չերկարակեցութիւնն աստվածային հատուկ
պարգև և «արդար»-ներին, նրանց առաքինութիւննե-
րի համար: Մինչդեռ պրոֆեսոր Վորոնովի փորձերը
ցույց ելին տալիս, վոր առանց վորեւ աստծու, գի-
տութիւնն ուժով միայն կարելի չէ չերկարացնել մար-
դու կյանքը: Հավատը առ աստված դարձյալ տապալ-
ված դուրս չեկավ: Հասկանալի չէ, վոր բուրժուազիան
չէր կարող անտարբեր լինել դեպի մի գիտնական, վո-
րի գործունեութիւնը մերկացնում էր կրօնի խաբե-
լայութիւնը: Անգլիական բուրժուազիայի պետերն
առաջադրեցին ներքին գործերի մինիստրին, վոր ան-
հրաժեշտ է արգելել պրոֆեսոր Վորոնովի ոպերացիա-
ներն, իբրեւ «հակասող սրբազան գրքին»: Ինքնին
հարց է ծագում, թե ինչով և տարբերվում այժմյան
անգլիական բուրժուազիան ծաղկի պատվաստման դեմ
բողոքողներէր, վորոնց մասին հիշեցինք վերևում:
Սրանք ել, նրանք ել հալածելով գիտութիւնը, ծած-
կվում են կրօնի քղանցքի տակ:

Այսպիսով ամեն տեղ ու ամեն ժամանակ կրոնը չեղել է ու այժմ ել շարունակում է լինել իսկական գիտության վոխերիմ թշնամի:

Իր հետագա զարգացման հաջողության տեսակետից գիտությունը պետք է վերջնականապես վոչնչացնի իր այդ վոխերիմ հակառակորդին՝ կրոնին:

Դիտությունը չի կարող անկրոն լինել: Նա պետք է դառնա հակակրոնական:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՐՎԵՍՏԸ ՊԻՏԻ ՊԱՅՔԱՐԵՆ ԿՐՈՆԻ ԴԵՄ

Մեզ մնում է քննել արվեստի ու գեղարվեստական գրականության վերաբերմունքը դեպ կրոնն ու վորոշել, թե կարող են դոքա, կուլտուրական հեղափոխության պայմաններում, լինել մեն-միայն անկրոն, այսինքն չդնեն իրենց նպատակ պայքարել առ աստված գոյություն ունեցող հավատի դեմ:

Այն բոլորից հետո, ինչ մենք ասեցինք կրոնի դեմ յարված ու գործունյա պայքարի անհրաժեշտության մասին, հասկանալի չե, վոր ինչքան բազմաթիվ ու բազմատեսակ լինեն այդ պայքարի միջոցներն, այնքան արագ կտարվի հաղթանակը կրոնի դեմ:

Արվեստն ու գիտությունն ահագին ազդեցություն ունեն մարդկանց վրա: Կարդացված գիրքը, թատրոնում դիտվող պիեսան, յված չերաժշտությունը, նկարչի նկարը—ընթերցողի, դիտողի ու լսողի մեջ առաջ են բերում, զարթեցնում ու ամրապնդում նրանց մեջ վորոշ ապրումներ ու տրամադրություններ: Իսկ ստացված տպավորություններն իրենց հերթին ազդում են մարդկանց արարմունքների վրա, ուղղելով նրանց համապատասխան այն խնդիրների, վոր իրենց նպատակ

են դրել գրողը, նկարիչը, լերաժիշտը: Արվեստի արտադրութիւնն ազդում է մարդկանց վրա լերկու ուղղութիւնով: Կամ ներշնչում է նրան իր սեփական անձի վոշնչութիւնն, անդորութիւնն ու պայքարի անընդունակութիւնը, կամ ընդհակառակը՝ աջակցում ու զարթեցնում է նրա մեջ արիութիւն, ծնեցնում վերդովմունքի, բողոքի զգացմունք ու կանչում պայքարի ավելի լավ կյանքի համար:

Լեվ Տոլստոյն, որինակ, մի պատմվածք ունի՝ «Աստված ճշմարտութիւնը տեսնում է, բայց շուտ չի ասում»:

Ինչպես ցույց է տալիս պատմվածքի հենց վերնագիրը, Տոլստոյն ուզում է ներշնչել ընթերցողին, թե մարդու բախտը կախված է «աստծուց», վորը կարող է ուղարկել մարդկանց ծանր ու լերկարատե փորձութիւններ ու վերացնել ան, լերբ ինքը կամենա: Իսկ մարդը պետք է համբերութեամբ ու անտրտունջ տանի այդ փորձութիւններն, ապավինելով «աստծու արդարադատութեանը», վորը վաղ թե ուշ կհաղթանակի:

Վերցնենք մի ուրիշ գրական վաստակ—թեկուզ հենց որինակ գրող Սալտիկովի պատմվածքը գլուղացու և լերկու գեներալների մասին:

Այդ գրվածքում հեղինակը պատմում է, թե ինչպես լերկու պորտաբուծ գեներալներ ընկնում են մի անապատ տեղ: Վոչ մի գործ անել չեյին կարող նրանք ու սովից կմեռնեյին, լեթե չպատահեր մի գլուղացի: Գեներալներն ստիպում են գլուղացուն աշխատել իրենց համար ու գլուղացու աշխատանքով ազատվում են կորստից:

Այս լերկու գրական լերկերն համեմատելով, մենք տեսնում ենք, թե վրքան տարբեր է դոցա ազդեցութիւնն ընթերցողի վրա:

Տոլստոյի պատմվածքը ներշնչում է ընթերցողին հնազանդութուն ու համբերանք, ինչ վոր սովորեցնում է և կրոնը:

Միանգամայն տարբեր բնույթ է կրում Սալտիկովի պատմութունը: Նա ցույց է տալիս ընթերցողին, վոր դասակարգային թշնամին (գեներալները) ապրում է աշխատավորի հաշվին (գյուղացու աշխատանքով) և վոր գեներալների բարեկեցութունը վոչ թե աստծու կամքով է ձեռք բերվում, այլ գյուղացուն ճնշելով, հարստահարելով: Այսպիսով Սալտիկովի պատմվածքը ցույց է տալիս բուրժուական համայնքի դասակարգային հիմնավորումը, այսինքն պարզաբանում, բացատրում է ընթերցողին հենց այն բանը, ինչ վոր կրոնն աշխատում է խնամքով թաքցնել ու քողարկել զանազան դատողութուններով, թե բոլոր մարդիկ համահավասար են աստծու առաջ:

Այս լերկու գրական լերկերի համեմատութունը ցույց է տալիս, վոր արվեստը կարող է ուժեղ զենք լինել ինչպես կրոնը պաշտպանելու, այնպես էլ նրա դեմ պայքարելու համար: Յեւ պետք է ասած, վոր կրոնը միշտ ամենալայն կերպով ոգտվել է և ոգտվում է արվեստով իր շահերը պաշտպանելու համար: Բուրժուական գրողները, նկարիչներն ու լերաժիշտները մեծ ծառայութուն են մատուցանում կրոնին, աջակցելով նրան տիրանալու աշխատավորների զբաղմունքներին:

Իր աղոթատները, տաճարներն ու վանքերը բուրժուազիան կառուցանում է գեղեցիկ ու հոյակապ: Ամենալավ նկարիչներն են նկարազարդում այդ շենքերը: Յերբեմն իրենց լեկեղեցական նկարներով նոքա ձեռք են բերել մեծ հռչակ: Նշանավոր ռուս նկարիչ-

ներ նեստերովը, վասնեցովը, վրուրելն և ուրիշներն իրենց լերկերով զարդարել են մեծ լեկեղեցիներն ու մայր տաճարները: Նկարիչները, բացի տաճարները նկարազարդելուց, նկարում ելին և կրոնական բնույթի պատկերներ (Իվանով, Կրամսկոյ, Գեյ և ուրիշներ), վորոնք մեծ տպավորութուն են գործել դիտողների վրա և հենց դրանով ել նպաստել ամրապնդելու նրանց մեջ հավատն առ աստված:

Իր ժամասացութունները նույնպես կրոնն աշխատում և կատարել վորքան կարելի չե շքեղ ու փառավոր, վորպեսզի ավելի ուժեղ ազդի հավատացյալների զգացմունքի վրա: Շատ կոմպոզիտորներ (չերաժշտական լերկերի հեղինակներ) զեղեցիկ լեղանակներ են հորինել լեկեղեցական ժամերգութունների համար, ձայնագրելով ադոթքներն ու ժամերգութունները: Ուրինակ, հուշակավոր կոմպոզիտոր Ջակովսկին հորինել և շատ լեղանակներ պրավոսլավ լեկեղեցու ադոթքներին համար: Կրոնն իր լեկեղեցիներում կազմակերպում և մեծ, լավ պատրաստված լերգեցիկ խմբեր, հրավիրելով մասնագետ-լերգիչներ: Կաթոլիկ կրոնն իր ժամերգութունների համար ոգտագործում և և չերաժշտական գործիքներ—լերգեհոն (organ): Յեկեղեցական զգեստների—շուրջառների համար պատրաստվում են հատուկ շքեղ կտորներ—փարջա, վոսկով ու արծաթով ասեղնադործած: Պատկերները, լեկեղեցական իրերն ու զգեստները պարզարում են թանգագին քարերով—ադամանդներով, զմրուխտներով, մարգարիտներով և այլն:

Այս բոլորը ցույց են տալիս, թե կրոնը վորքան լայն կերպով ոգտվում և ոգտվում և արվեստից, վորպեսզի ապշեցնի իր փառահեղությամբ ու լենթարկի իրան աշխատավորների զգացմունքները:

Այսպիսով արվեստը կապիտալիստական կարգերում զորավոր միջոց է հանդիսանում մասսաների կրոնական ստրկացման համար:

Կաթոլիկ կրոնը կազմակերպում էր ու մինչև այժմ էլ դեռ կազմակերպում է կրոնական ամբողջ թատերական ներկայացումներ («միստերիա»), վոր պատկերացնում էին Քրիստոսի կյանքից զանազան դեպքեր:

Կինոն համեմատաբար արվեստի նոր ձև է: Բայց կրոնը նրա պոչից էլ պինդ բռնել է: Ամերիկայում մոտ ժամանակներս ցուցադրվում էր Քրիստոսի կյանքը պատկերացնող մի կինոնկար, վոր նստել է 6 միլիոն ռուբլի:

Կրոնական կազմակերպությունները վնչ մի ծախքի առաջ կանգ չեն առնում, վորպեսզի արվեստն իրենց ձեռը գցեն ու ստիպեն նրան ծառայել իրենց շահերին:

Մոտ ժամանակներս Իտալիայում կազմվեց «Կինո-մատոգրաֆիական կրոնական ընկերություն», վոր գտնվում է Հռոմի պապի հատուկ հովանավորության տակ: Ընկերության նպատակն է պատրաստել սրբերի կյանքը, կրոնական քարոզիչների գործունեությունը և այլն պատկերացնող կրոնական կինո-նկարներ:

Ֆաշիստական Իտալիայում, բանվորներին խեղդող Մուսսոլինի կարգադրությամբ Հռոմի մի քանի փողոցներում շինված են նկարների ձևով ահաբեին ծաղկանոցներ, վոր պատկերացնում են Քրիստոսին ու սրբերին:

Դեռ ավելին. անգլիական «Դեյլի-Տելեգրաֆ» թերթը մոտ որեքոս հաղորդեց, վոր անգլիական մի քանի չեկեղեցիներում չերիտասարդության համար կազմակերպվում են պարեր, վորոնց միջոցին արտասանում

են կրօնական քարոզներ: Տերտերները վոչ մի բանի առաջ կանգ չեն առնում, միայն թե հնարավորութիւն ունենան վորեւ կրօնական աշխատանք կատարել:

Մենք արդեն խոսեցինք կրօնական գործունեութեան աշխուժացման մասին մեզանում, վոր առաջ չեկավ դասակարգւիւն պաշտարի սրման հետեանքով: Հետաքրքիր է նշել, վոր ալդ աշխուժացման մեջ ել կրօնական կազմակերպութիւնները դարձլալ չեն կարողանում յոլա գնալ առանց արվեստի ոգտագործման: Մի կողմ թողնելով տերտերների ու աղանդավորների հրատարակած բազմաթիւ «հոգեպարար» գրքերն ու պարբերական թերթերը, մենք տեսնում ենք, թե ի՞նչպիսի չեռանդով չեկեղեցու պաշտոնյաները կազմակերպում են ամեն տեսակի պեղարվեստական կրօնականներ: Յեկեղեցական ու աղանդավորական համայնքներին կից կազմակերպվում են չերաժշտական ու չերգեցիկ խմբեր, նվագախմբեր և ալլն: Դեռ 1922 թվին Հեռավոր արեւելքի բաբտիստներն ունեյին չերկու նվագախումբ ու 14 չերգեցիկ խմբեր:

Աղանդավորների մեջ ներկայիս շատ տարածված է գեղարվեստական չերեկուլթների, կոնցերտների կազմակերպումը: Ալդ չերեկուլթներում տեղի չեն ունենում չերգեցողութիւն, գեղարվեստական ընթերցանութիւն և նուչն իսկ պարեր (ճիշտ ինչպես անգլիական չեկեղեցիներում):

Այսպիսով կրօնը միշտ ոգտվել է ու ալժմ ել շարունակում է ոգտվել արվեստից, ավելի հաջող կերպով գրավելու համար աշխատավորների համակրանքը:

Ահա թե ինչու արվեստը չի կարող անմասն մնալ բանվորներին ու գլուղացիներին կրօնի իշխանութիւնից ազատելու գործում:

Կրօնի դեմ պայքարը գրականութեան ու արվեստի անմիջական պարտականութիւնը պիտի լինի, յեվ նոյն այս գործում պէտք է ռազմական տեղ գրավեն գիտութեան ու դպրոցի հետ մի տարբերում:

ՊԱՅՔԱՐԸ ԿՐՈՆԻ ԴԵՄ—ՊԱՅՔԱՐ Ե ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ՀԱՄԱՐ

Ամենավերջին ժամանակներս ԽՍՀ Միութեան մեջ հայտնաբերվեցին մի շարք հակահեղափոխական լեկեղեցական կազմակերպութիւններ:

Աստորախանում հակահեղափոխական խմբի գլուխն էր անցած Ֆիլիպպ արքեպիսկոպոսը: Յարոսլավի, Ռիբինսկի, Ալեքսանդրովի ու Կիշնևի շրջանում գործող հակահեղափոխական կազմակերպութիւնը ղեկավարում էին՝ Յարոսլավի արքեպիսկոպոս Ռոշչենցեմը ու Կիշնևի լեպիսկոպոս Գոլուբևը: Վլատկայի լեկեղեցական-մանարխիստական կազմակերպութեան գլուխն էր Վլատկայի լեպիսկոպոս Վիկտորը:

Լիկվիդացիայի լենթարկված «Ուկրայինայի ադատութեան միութիւն» հակահեղափոխական կազմակերպութեան ղեկավարների շարքումն էր գտնում ավտոկեֆալ լեկեղեցու առաջնորդ Ջեխովսկին: Հիւսիսային Կովկասում բացված ռազմական միապետական կազմակերպութիւնը գործում էր «Իմյասլավ» կրօնավարդապետական աղանդի ցուցանակի տակ¹:

Բոլոր այս փաստերը մի ավելորդ անգամ ևս հաստատում են կրօնի իսկական նշանակութիւնն ինչպէս զենք դասակարգային թշնամու ձեռին:

Ահա թե ինչու ներկայիս սոցիալիստական արշավի

¹ Բոլորին հայտնի յե նույնպէս ֆեդորովցիների գործը Վարոնեժում և ներքիններինը—Լենինդրադում:

ուժեղացած տեմպերը, կուլակուլթյունն իբրև դասակարգ վոչնչացնելու խնդրի գործնական վորոշումը,— պարտադիր են դարձնում ուժեղացնել և՛ հակակրոնական պայքարը:

Սոցիալիստական շինարարության հաջող զարգացումն ինքնին արդեն հարձակումն է կրոնի դեմ: Կապիտալիստական հարաբերությունների մնացորդների արմատախիլ անելը նշանակում է վոչնչացնել և կրոնի արմատները: Մարտնչող անաստվածների դեռ 1929 թվի հունիսին տեղի ունեցած Համամիութենական II համագումարը վորոշում հանեց հակակրոնական աշխատանքի հերթական խնդիրների առթիվ, ուր ասված է՝

«Մարտնչող անաստվածների միությունը, լինելով վոչ միայն պրոպագանդիստական կազմակերպություն, այլ և իբրև առաջավոր մի վաշտ սոցիալիստական շինարարության ու նոր կենցաղի ֆրոնտում, պետք է ամենաակտիվ մասնակցություն ունենա տեղական տնտեսական կյանքում ու կամպանիաներում, վոր անց են կացնում կուսակցությունն ու խորհրդային իշխանությունը, իր ամբողջ աշխատանքն որգանապես շաղկապելով հնգամյա պլանի գործնական իրականացման հետ»:

Սոցիալիստական շինարարության հնգամյա պլանի իրագործումը վճռական նշանակություն կունենա կրոնի դեմ մղվող պայքարի համար: Ամենայնուայնաց բանվորն ու գյուղացին կհամոզվեն, վոր աշխատավորների կոլեկտիվն իր առաջ դրված խնդիրներն իրագործում է բացառապես իր սեփական ուժերով, իր կամքով ու եներգիայով, առանց վորևե «աստծու ոգնության»: Սոցիալիստական հնգամյա պլանի կատարումը լիովին կհերքի լեկեղեցու ուսմունքն «աստ-

վածալին նախորոշման» մասին (ճակատագիր) և ցույց
կտա հավատացյալներին, վոր նոր կյանքի կառու-
ցումն ամբողջապես յեթարկվում ե մարդու իշխա-
նությանը:

Մարտնչող անաստվածների II համագումարն հաս-
տատեց Միության Գենտրոնական Խորհրդի վորոշումը
տրակտորային կալոննա հիմնելու համար 10 հազար
ռուբլի հատկացնելու առթիվ, ընդամին հանձնարարե-
լով Գենտրոնական Խորհրդին՝ լայն կամպանիա սկսել
անաստվածների տրակտորային կալոննայի կառուց-
ման միջոցներ հայթայթելու համար:

Տրակտորների այդ հզոր կալոննան վո՛չ միայն նոր
ձևով պիտի վարե արորի սովոր գյուղացու հողն, այլ
և նոր, անաստվածի տեսակի պիտի վերակառուցի
գյուղացու գիտակցությունը:

Անաստվածների II համագումարը վորոշեց Միու-
թյան անունը փոխել և դնել «Մարտնչող անաստված-
ների Միություն»։ Դրանով համագումարը մի ավե-
լորդ անգամ ևս ընդգծեց կրոնի դեմ ընդհանուր, լար-
ված անհաշտ պայքար մղելու անհրաժեշտությունը:

«Քանի գոյություն ունեն դասակարգերն իրենց
տարբեր շահերով, քանի դեռ գոյություն ունի մարդը
մարդու ձեռքով շահագործելու հնարավորությունը,—
չեն կարող ընդմիշտ մեռնել կրոնի արմատները:

Միայն սոցիալիզմը, միայն դասակարգերի վոչնչա-
ցումը կմատնի կրոնին լիակատար մահացման: Ահա
թե ինչու մենք՝ ԽՍՀ Միության անաստվածներս
կրոնի դեմ մեր պայքարը սերտ կերպով կապում ենք
սոցիալիզմի համար մղվող պայքարի հետ:

Զպիտի լինի վո՛չ մի կոմյերիտասարդ, վո՛չ մի կու-
սակցական, դասակարգայնորեն գիտակից վո՛չ մի պրո-

լետար, պրոֆմիության անդամ, վոր չտանի հակակրոնական աշխատանք»:

Այսպես ե ասված Մարտնչող անաստվածների Միության II համագումարի կոչի մեջ, վոր ուղղված ե իՍՆ Միության բոլոր աշխատավորներին, բոլոր բանվորներին, գյուղացիներին ու կարմիր բանակայիններին: Անաստվածների II համագումարն արտահայտվեց ե հոգուտ այն տեսակետի, վոր «անհրաժեշտ ե առանձին ուշադրություն դարձնել, վորպեսզի հակակրոնական աշխատանքի ներգրավել ե գիտության ու արվեստի աշխատավորներին»:

Պայքարը կրոնի դեմ արդեն զբաղել ե աշխատավորների միլիոնավոր մասսաներ: Յեվ լեկեղեցականների բոլոր փորձերը չետ մղել կամ խափանել իրենց համար կորստաբեր սոցիալիստական արշավը, միշտ վերջանում են անհաջողութեամբ:

Հակակրոնական ֆրոնտում մեր տարած հաղթանակներին իբրև ապացույց ծառայող փաստերի մենք հանդիպում ենք ամեն քայլափոխում:

Ձերժինսկու ե «Պրավդա»-ի անվան գործարանների (Ուկրաինա) 20 հազար բանվորներ վորոշեցին կամենսկ գյուղում փակել լեկեղեցին, կաստելը, սենագորգան ու կիրկան:

Բանվորների բազմիցս պահանջների հիման վրա նիևի քաղխորհուրդը վորոշեց նիևո-Պեչորայի լավրայի (մենաստան) տերիտորիայից ու մյուս վանքերից աքսորել այնտեղ ապրող բոլոր վանականներին, վարդապետներին ու կույսերին ե լավրան ել փակել:

Որբխովս-Ջուլիսի շրջանի բանվորները վորոշեցին փակել շրջանի չորս ամենամեծ լեկեղեցիները:

Սմոլենսկում 5 հազար հրյաներ պահանջեցին փակել սինագոգան ե շենքը հատկացնել աղումբի:

Բաշկիրյան հանրապետության Բիրսկ կանտոնում աշխատավորների պահանջով փակված են 7 լեկեղեցի և 45 մեջիտ:

Յեկեղեցիները փակելու շարժումը մասսայական բնույթ ստացավ: Հենց միայն վերջին կիսամյակում աշխատավորների պահանջով փակված են 3000 զանազան լեկեղեցիներ ու աղոթատներ:

Բայց կրոնական թուլնից ազատված, կրոնական ուսմունքների խաբեբայութունն ու կրոնի դասակարգային թշնամութունը հասկացած բանվորներն ու գյուղացիները չեն սահմանափակվում միայն զանազան դավանութունների լեկեղեցիները փակելու պահանջը դնելով: Կրոնական վարակիչ ախտի ախդ վորջերի տեղ աշխատավորները կառուցում են նոր, սոցիալիստական կենցաղ, քար քարի վրա դնելով բարձրացնում են հոյակապ շենքը նոր, սոցիալիստական համայնքի:

Վարոնեժի շրջանի Դուգի գյուղում համայնական ժողովը վորոշեց փակել լեկեղեցին ու զանգակները ծախելով, ստացված փողով համայնքի համար առնել գյուղատնտեսական մեքենաներ:

Սարատովում աշխատավորների պահանջմամբ փակվեց մայր լեկեղեցին ու շենքը հատկացվեց գյուղատնտեսական ինստիտուտի համար գիտական կաբինետ շինելու:

Մոզդոկ քաղաքում բնակիչները վորոշեցին փակել տեղի հայոց մայր լեկեղեցին ու շենքում բանալ կոմլեքիտասարդական ակումբ:

«Մալոզեմելյան» տունդրաներում սամոյեդների համագումարը վորոշեց Տելվիսոչնի գյուղում փակել լեկեղեցին, իսկ նրա տեղ բանալ «սամոյեդների տուն»:

Դնեպրոպետրովսկի տասնյակ հազարավոր բան-
վորների կամքով փակվեց տեղի սինագոգան և նրա
շենքում բացվում և կար անողների ա'լումբ: Հետա-
քրքիր և նկատելի, վոր շենքը ակումբի վերածելու հա-
մար Դնեպրոպետրովսկի կար անող բանվորները վորո-
շել են աշխատել չորս տոն որեր:

Դնեպրոպետրովսկի շրջանի Իվանովկա գյուղում լե-
կեղեցուց վերցրել են դանգն ու ծախելով Րուդմետալ-
տորգին, այդ փողերով գնել են ռադիոընդունիչ և գրա-
դարան խրճիթ-ընթերցարանի համար:

Նախկին Կոլոմենսկի կանանց մենաստանի շենքը
վերածված և հացի ելեվատորի, վոր աշխատում և ամ-
բողջ թափով:

Սերպուխովի հինգ փակված լեկեղեցիների շենքերը
շինել են հացի շտեմարաններ:

Ակտյուբինսկի շրջանի գյուղերի աղքատ ու միջակ
գյուղացիները հանձնել են կուլտուրական հիմնարկ-
ների համար քսանից ավելի լեկեղեցիներ ու աղոթա-
տներ: Իրկուտսկի և Տվերսկի շրջաններում գյուղա-
ցիները փակված լեկեղեցիների շենքերում բաց են
անում հիվանդանոցներ, ակումբներ ու գրադարաններ:

Հյուսիսային Կովկասի անաստվածները մոծեկով 405
ուղբի տրակտորային կալոննաներ կազմելու համար,
կոչ են արել մյուս հիմնարկներին հետևել իրենց ո-
րինակին:

Կենտրոնա-սևահողային մարզը մրցման և հրավիրել
ներքին-Վոլգայի անաստվածներին: Մրցման խնդիրն
է՝ տրակտորային կալոննա կառուցելը: Բազմի անաստ-
վածները մրցման են հրավիրել լենինգրադցիներին,
իսկ Լենինգրադի անաստվածները՝ մոսկովցիներին:

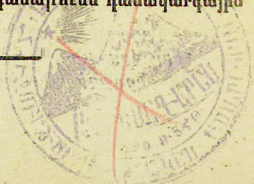
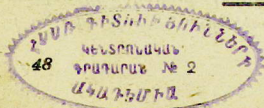
Հիշենք և այն, վոր Հափաղանց տարածված մի շար-
ժում և դառել լեկեղեցիների զանգերը վերցնելն ու
հանձնելը ԽՍՀ Միության ինդուստրացման կարիքնե-
րին գործածելու:

Հակակրոնական պայքարի լին զինակոչվում և
լուսավորության ու կրթության հիմնարկները: Լենին-
գրադում Գորկու անվան Մոսկովո-Նարվյան կուլտու-
րայի տանը կից հանդիսավոր կերպով բացվեց ԽՍՀ
Միության առաջին հակակրոնական բանվորական հա-
մալսարանը: Այդ համալսարանի լերեք հարյուրից ա-
վել ուսանողների շարքում (Լենինգրադի գործարան-
ների բանվորներ) կան 47 կին:

Իննը հակակրոնական բանվորական համալսարան-
ներ հիմնվում են Մոսկվայի շրջանում: Վրաստանում,
Թիֆլիսի բանվորական համալսարանին կից, բացվում
է անաստվածների բաժանմունք:

Կրոնի վերջնական տապալումը մոտենում և ավելի
ու ավելի արագ քայլերով: Մենք պետք և լեռանդուն,
անդուլ ու համառ աշխատանքով ամեն կերպ արագաց-
նենք այդ տապալումը:

Նոր կենցաղի համար մղվող պայքարի մեջ, կրոնի դեմ
սարվող պայքարի մեջ ամենագործունյա մասնակցու-
թյունը պիտի ունենան մեր կույսուրական հեղափոխու-
թյան բոլոր ուժերը, նրանց թվում դպրոցը, արվեստը,
գրականությունն ու գիթությունը: Նոքա չեն կարող յեվ
չպե՞տ և մեկուսի մնան մարտնչող հակակրոնական առ-
խառնակից՝ դա կնեանակեր դասալուսմն դասակարգային
պայքարի դառնից:

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0039286

[104]

61 A $\frac{I}{4346}$

Գինը 10 կոպ. ($1\frac{1}{2}$ լ.) Ման.

Б. М. Макаров
БЕЗ РЕЛИГИИ
или
ПРОТИВ РЕЛИГИИ

Госиздат ССР Армении

Эривань, 1930 г.
